

Велин ПЕТРОВ

ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“

**ЕДИН СЛУЧАЙ НА УПОТРЕБА НА ПЪЛЕН ИНФИНИТИВ
В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК**

Velin PETROV

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

**ONE USE OF THE FULL INFINITIVE FORM
IN THE BULGARIAN LANGUAGE**

One prominent feature of the historical development of the Bulgarian language, which assigns it a more special place amongst other Slavic languages, is the fate of the old infinitive. Substituting the infinitive for a subordinating *да*-construction has had an impact on the temporal-modal system of Bulgarian. Its fate is not dissimilar in all four languages constituting the Balkan language sprachbund – Bulgarian, Greek, Albanian, and Romanian, which is the reason to view the phenomenon as one of the pronounced Balkanisms in their morphosyntax. In modern Bulgarian, forms of the abbreviated infinitive have been preserved, while in some more archaic dialects, use of the full infinitive can be witnessed even today.

Keywords: infinitive, Bulgarian language, dialects, history of the Bulgarian language

Сред балканизмите в морфолого-синтаксиса на българския език традиционно се включва замяната на стария инфинитив и на супина с подчинителна *да*-конструкция. Тази особеност е една от чертите, – наред с разпадането на склонитбената система при имената, наличието на задпоставен определителен член, аналитичните степени за сравнение – които подчертават по-специалното място на българския сред останалите славянски езици. Същевременно сходната съдба на инфинитива се приема за една от общите характеристики в развойните тенденции в глаголните системи на четирите езика, формиращи балканския езиков съюз – български, албански, гръцки и румънски. Този така нар. балканизъм е отбелязан още от славистите Б. Копитар (1829) и Фр. Миклошич (1861). Фр. Мик-

лошич първоначално прокарва противоречивата теза, че в гръцкия и българския език съдбата на инфинитива е повлияна от албанския език (илирийско или староалбанско влияние), защото явлението според него е най-старо именно в албански. Поради много по-слабото културно влияние на албанския спрямо гръцкия и българския език и поради липсата на категорични доказателства за подобно въздействие, мнението на Фр. Миклошич е силно оспорвано от някои лингвисти (Иванов 1899: 318; Милетич 1934: 2). Според друг от основоположниците на балканското езикознание – Кр. Сандфелд – най-забележителното при това явление сред балканските езици е не толкова оттеглянето на инфинитива, колкото фактът, че и в четирите балкански езика той е заменен точно по един и същ начин (Сандфелд 1930: 175, цит. според Асенова 1989/2002: 141). Според П. Асенова да се говори „за изчезване“ на инфинитива е неточно – както в диахронен, така и в синхронен план състоянието на инфинитива във всеки един от балканските езици оформя картина, в която различията са повече от сходствата, но в случая е важно да се разгледа това състояние като основа за последвалото го разгръщане на хомогенна система от подчинителни конструкции, които да го заместят (Асенова 1989/2002: 141).

Въпросът за съдбата на инфинитива в българския език има важно място в нашето езикознание, поради което темата е проучвана от много родни и чуждестранни българисти. Още представители на Първото поколение български езиковеди изследват темата за развоя на инфинитива и супина в българския език. През 1899 г. Манол Иванов публикува статията си *Етимологичната синтаксна замяна на старото неопределено наклонение на днешния български език*, в която той отхвърля тезата на Фр. Миклошич за албанско влияние върху гръцкия и българския инфинитив. Относно наличието на пълен инфинитив в езика М. Иванов твърди, че той се среща само в някои диалекти и в народните песни, при това най-вече в тези, които са в съседство със Сърбия и са попаднали под сръбско влияние. Що се отнася до окончанието *-ти*, М. Иванов открива сходство между българския и руския език, защото и в българския език най-напред от морфемата изпада крайното *-и* (Иванов 1899: 317 – 320).

През 1934 г. Любомир Милетич публикува на страниците на сп. *Македонски преглед* своето изследване *Към историята на инфинитив в българския език*¹. В него той излага становището за самостоятелно развитие на инфинитива в българския език, като изключва предполагаемо чуждое-

¹ Въпросното изследване на Л. Милетич, публикувано за първи път с осъвременен правопис и без съкращения, вече може да бъде открито на интернет страницата на проекта *Българистично лингвистично наследство. Портрети и творби на български и чуждестранни учени* www.e-nasledstvo.com.

зиково влияние, без обаче да отрича сходствата, които се наблюдават в развитието на инфинитива в балканските езици. Относно съдбата на инфинитива в новобългарския език Л. Милетич смята, че пълни инфинитиви с окончание *-ти* се откриват като редки архаизми в народните говори (напр. в Софийско, Дупнишко, Радомирско, Дебърско, Велешко, Серско), при това единствено в народната поезия и проза – в някои народни песни, пословици и благословии. За форми на пълен инфинитив на *-ти* или *-т* Л. Милетич дава сведения и в свои по-ранни научни трудове, напр. в *Das Ostbulgarische (1903)*, където споменава, че в някои от източните български говори са запазени подобни конструкции, но в „типични фрази“ като *тос вол іе за клàти, тук има мàсто за спàти, тъс (в)удъ ѝ за нїти* (Милетич 1903: 140 – 141). В изследването *Към историята на инфинитив в българския език* Л. Милетич съобщава и за един говор, по произход родопски, в който в синтактично ограничени фрази се употребяват форми на пълен инфинитив. В говора на българите от село Булгаркьой, Кешанско (а също и в говора на съседните на него български села – Теслим, Лезгер и др.), Л. Милетич открива конструкции от рода на *нъмòй давàти, нъмòй си игрàти с' твà н'а̀цу, ни кè ти простїти*, които имат жива употреба в речта на булгаркьойци. Същата особеност Л. Милетич открива по-късно в говора на няколко села в Южна България – в село Константиново (разположено между Бургас и Карабунар, дн. град Средец), в село Каваклий (за местоположението на това населено място Л. Милетич не посочва подробни данни, но по всяка вероятност става дума за българското село Кавакли, Лозенградско, което след Междусъюзническата война от 1913 г. остава в пределите на Турция) и др., в които принудително са били изселени части от населението на Булгаркьой. В говора на българите в тези населени места той открива форми на пълен инфинитив, употребени най-често в повелителни изречения след *немой* и *ми* (= не мой, недей (< нє д'ѣн) < гр. *μη*), напр. *ми такà прàвити, ми са кàрати, ми такà гълчàти, не мой, сино, отївати мильному царю на помощ* (нар. песен) и др. (Милетич 1934: 7). Л. Милетич предвижда, че инфинитивната форма скоро ще изчезне напълно, защото се употребява предимно от по-старите хора, които, ако човек ги запита, „криво я разбират“ – те смесват окончанието *-ти* с кратката форма на личното местоимение в дателен падеж *ти* (на тебе **ти**) или с окончанието *-те* на глагола във второ лице множествено число, произнасяно като *-ти*, понеже е без ударение (*ходите* > *хòддѣти*; *давате* > *дàватѣ*).

За употреба на пълен инфинитив на *-ти* или на *-т* в някои български говори свидетелстват и други наши лингвисти. В своя капитален труд *История на българския език* (издаден през 1929 г. на немски и публику-

ван в превод на български език 50 години по-късно) Ст. Младенов споменава за архаизирани изрази от типа на *не го е видет, не ги е чут, едва е познат, де съ биле*, които определя като „същински среднобългарски инфинитив-супин на *-т*“ (Младенов 1929/1979: 293). Пак там Ст. Младенов отбелязва няколко примера на употреба на пълен инфинитив на *-ти* в западнобългарски народни песни – *не мой ме мене губити, я чем вас дарити* (Младенов 1929/1979: 293). Ив. Харалампиев споменава за запазени форми на пълен инфинитив в тракийските и в югозападните български говори, напр. *немойте сидети*, чиято употреба в диалектите обяснява с това, че в по-ранни етапи от развитието на българския език употребата на инфинитивни форми е ограничена предимно в съчетание с глаголи с абстрактен или с модален оттенък, напр. *хотѣти, научти, мошти, смѣти, оумѣти*. Освен това съкращаването на инфинитива е било позиционно ограничено и се е извършвало при строго определени условия (Харалампиев 2001: 172).

Едно от най-задълбочените научни изследвания, посветено на развойните процеси при инфинитива в българския език, е известната студия на К. Мирчев *Към историята на инфинитивната форма в българския език*, отпечатана през 1937 г. в *Годишника на Софийския университет*. Разглеждайки генезиса на инфинитивните форми в индоевропейските езици, К. Мирчев потвърждава постановката, че инфинитивните форми по произхода си представят косвени падежи (*casus obliqui*) от деятелни имена или от глаголни абстракта, които са бивали сближавани в известни случаи с формите на определените глаголи. Още във времето на индоевропейската езикова праобщност живо е бил поддържан стремежът *Nomina actionis* да бъдат сближавани тясно с глаголите, това е дало силен гласък във формирането на новата глаголна категория на инфинитива. Сред падежните флексии от стари деятелни имена, които са били подложени на вербализация и са поели функциите на инфинитив, старобългарският език според К. Мирчев е наследил два – дателната форма от абстрактни имена *-ti-* и винителната форма от абстрактни имена на *-tu-*. Вторият тип, който се употребява само при глаголи за движение, се среща в балто-славянските езици, а също и в латински, където се определя като *Supinum* (супин) (Мирчев 1937: 5 – 6). От голямо значение за проследяването на развоя на инфинитивната форма в българския език, както отбелязва К. Мирчев, са случаите, в които още в езика на старобългарските паметници се наблюдава замяна на инфинитивната форма с *да*-конструкции. Поради важната роля, която има съюзът *да* както в старобългарския, така и в новобългарския синтаксис, К. Мирчев много внимателно изследва в съпоставителен план гръцкия оригинал и съответните

старобългарски преводи. Много често на инфинитивната форма в старобългарски език съответства инфинитивна форма и в старогръцки, но същевременно употребата на инфинитивната форма в старобългарските текстове е доста ограничена в сравнение с употребата на инфинитив в старогръцките оригинали. К. Мирчев подчертава значението на факта, че от елинистичната епоха старият гръцки инфинитив започва все повече да губи територия в езика. Употребата му в койне е силно ограничена от подчинени изречения, които са въведени със съюзите *ὅτι* 'че', *ὡς* 'както нар.; да съюз', а най-често от *ἵνα* > дн. гр. *να* 'да'. Гръцкото койне (обикновен гръцки; общ гръцки) и Кирило-Методиевият език според К. Мирчев се намират на еднакво равнище, що се отнася до съдбата на инфинитивната форма, а именно – от една страна, живо запазена инфинитивна форма, а от друга – „победоносно настъпване“ на подчинени изречения. Аналитичното предаване на инфинитивната форма засяга най-рано онези случаи в старобългарския език, в които инфинитивът има *финална* служба. В това няма нищо учудващо, защото до този момент в старобългарски редовно са се употребявали конструкции с *да* във финални изречения. Процесът освен в старобългарски се наблюдава и в старогръцки, и в латински език. Причината за този развой се корени във факта, че във финално *да*-изречение с определената глаголна форма напълно точно и ясно се изтъква кое лице върши глаголното действие, докато при инфинитивната форма това би могло да се разбере единствено от контекста. Друга особеност, довела до засилването на процеса, е, че финален инфинитив можем да имаме само когато субектът на главното изречение е едновременно субект и на глаголното действие, изразено чрез инфинитива, докато финалното *да*-изречение може да има различни субекти (Мирчев 1937: 7 – 23). Тук бихме могли да потърсим и връзка с развойната тенденция към *определеност*, която съществува в българския език, и връзката ѝ с граматическата категория *лице*.

Заради съществуването на сравнително ясна граница между сферата на употреба на инфинитива и на *да*-изреченията в старобългарския език, според някои лингвисти е по-точно да се говори не за замяна на инфинитива с *да*-конструкция, а за надделяване и изтласкване на инфинитива от *да*-изреченията. И докато в старобългарски език можем да приемем, че има равностойност между употребата на инфинитивна форма и *да*-изречения, то в среднобългарски език инфинитивът губи своята жизнестойност, но *да*-конструкциите все още не са го изтласкали напълно. В ранния новобългарски период *да*-конструкциите вземат връх.

В съвременния български език се срещат съкратени и „свръхсъкратени“ (Пашов 1983: 56) инфинитивни форми, например в описателното бъдеще време:

Те пият... В пиянство щат лесно забрави
 предишни неволи и днешни беди,
 в кипящото вино щат спомен удави,
 заспа ще дух болен в разбити гърди <...>

Пейо Яворов, „Арменци“

На гроба ми изникна щат цветя –
 това са моите песни недопети.
 А между тях изникна ще и тя –
 от хубави най-хубавото цвете... <...>

П. П. Славейков, „На гроба ми изникна щат цветя...“

Формите от този тип са архаизирани в книжовния език и ако се използват днес, то е най-вече със стилистична цел. В диалектите – и по-конкретно в източните български говори (в западните те не се срещат) – подобни форми на бъдеще време (наричано понякога *бъдеще неопределено време*), образувано от съчетание на спрегнатия глагол *щъ/ща* и *съкратена инфинитивна форма* (съкратеният инфинитив може да бъде както след, така и пред *щъ/ща*), имат жива употреба, напр. *съмнà ште*, *вид 'à штем*, *легнà штиш*, *йà шта ти кàза утре* и др. (Стойков 1962/1993: 245). Също така съкратени инфинитивни форми имаме в конструкции, образувани с частицата, произхождаща от някогашен глагол, *недей/недейте*. Това е така нар. *описателна форма за забрана*, напр. *недей говори – недейте говори*, *недей писа – недейте писа*, *недей плака – недейте плака*, *недей идва – недейте идва*, *недей ходи – недейте ходи*, *недей дава – недейте дава* и др. под. С нея се изразява „по-слаба заповед, забрана, съветване, увещание“ (Стойков 1962/1993: 246) в сравнение с формата, образувана от отрицателната частица *не* и глагола във второ лице единствено или множествено число, напр. *не давай – не давайте*, *не ходи – не ходете* и пр. Освен в книжовния език двете отрицателни повелителни форми се срещат в българските диалекти, като при описателната има особено голямо разнообразие, що се отнася до вида на помощната глаголна форма/частица, с която се образуват. Тя може да бъде *недей*, *немой*, *н'алай*, *ми*, *некай* или някакъв произведен на изброените думи вариант (подробно тези глаголни форми/частици и ареалът им на разпространение са описани от Ст. Стойков, вж. Стойков 1962/1993: 247 – 249). Съкратен инфинитив откриваме и при заповедните форми, образувани от два глагола, първият от които е

глагол за движение, напр. *ходи се разведри, върви се повесели, ела донеси това* и пр.

В някои от българските диалекти съкратените инфинитивни форми, употребени в различни по тип изречения, в които участват глаголите *мога, недей, стига, смея*, имат жива употреба и днес. За използването на съкратен инфинитив от този тип в говора на с. Вишòвград (Павликенско), който спада към смесените мизийско-балкански говори, съобщава Н. Неделчев, напр. *ни мòгъ ня = не ще (няма) да мога да нея, мòгъ ли ня = ще мога ли да нея, ни мòга изя = не ще (няма) да мога да изям*. Неопределените форми могат да се употребят в отрицателни, във въпросителни, в отрицателни и въпросителни изречения, като авторът подчертава, че е възможна употребата на съкратените инфинитивни форми за всички лица и числа (Неделчев 1993: 47 – 50).

За съкратен инфинитив в балканските и мизийските говори в съчетание с глаголи, които означават възможност за действие, като *мога, смея, рача* и др. съобщава и Ст. Стойков. Сред примерите откриваме:

Сигà ни мòгъ издържè нъ тьквѣс свàдбѣ. Ас ни мòга ти кàзъ. Ни смейѣ прудумъ. (Габровско);

Ас нийшту ни мòйѣ ти кàзъ. Мòш ли гу чù? Ни смейе прòдума пред баиштà си. (Троянско);

Ни мòйѣт гу изède. (Сливенско);

Не мòга ти кàза кугà ште си дде. С нийшто не мòем ти помòгна. (Пирдопско) и др. (Стойков 1962/1993: 266).

Забележително е, че днес в един от източните рупски диалекти, поспециално в тракийския, към който спада говорът в хасковско село Узунджово, откриваме жива употреба на пълен инфинитив на *-ти*. Изреченията, в които е засвидетелстван, могат да бъдат съобщителни и въпросителни (по съдържание), отрицателни и положителни (по обективно съдържание):

Не мога заспàти сое'чер. 'не мога да заспя тази вечер (букв. тоя вечер)';

Не ми е видьèти. 'не мога да видя';

Не ми е чувьàти. 'не мога да чуя / не чувам';

Чувьàти ли ти е? 'чуваш ли? / можеш ли да чуеш?'

Видьèти ли ти е? 'виждаш ли? / можеш ли да видиш?'

Освен че тези форми се употребяват и днес, забележителен още е фактът, че те могат да бъдат чути в речта не само на по-възрастните бъл-

гари в селото, но също и в тази на по-младите носители на говора, когато те общуват с други носители на диалекта. При уточняващ въпрос от наша страна, зададен с цел да провокираме говорещия да даде разяснение какво има предвид, носителите на диалекта използват подчинителна *да*-конструкция, с която заместват пълния инфинитив. Например при употребата на изречението *Не мога заспàти сое'чер, мòмче*. зададохме въпроса *Какво означава това? Не те разбрах!* Като отговор получихме уточнението: *Не мога да зàспйь сое'чер*. При уточняващ въпрос за изречението *Не ми е видьèти*. отговорът беше *Не мога да видя (буквите във вестника без очила)* или *Не виждам (защото е много тъмно навън)*. Описателна форма за забрана, образувана с пълен инфинитив, за каквато свидетелства Ст. Стойков в говора на село Церòво, Благоевградско – *немòй копàти, немòй давàти, немòйте карàти, немòйте носìти* (Стойков 1962/1993: 248), не открихме в говора на хасковското село Узунджово.

Източните рупски говори, които заедно с родопските и със западните рупски говори формират голямата група на *рупските говори*, са по-малко архаични в сравнение с родопските диалекти например, но са съхранили тази уникална черта – наличието на пълен инфинитив, за която споменава и Л. Милетич в цитираното по-рано произведение от 1934 г. Л. Милетич заключава, че тези архаични форми в говора на по-старите българкьойци ще изчезнат, защото те не ги разбират, но откритите примери доказват не само че диалектите на българския език са един неизчерпаем извор на уникални езикови явления, но също така, че инфинитивът, при все че е започнал да отстъпва мястото си на *да*-конструкциите още през среднобългарския период, е оставил ярка следа и в днешния български език. Говорът на българите от кешанското село Булгаркьой по произход е родопски. Л. Милетич предполага, че вероятно става въпрос за южните склонове на Родопите. Изселено принудително или преселило се доброволно (много по-малко вероятна възможност) в Одринска Тракия след края на Междусъюзническата война през 1913 г., населението на Булгаркьой е прогонено и се е разпръснало по-сетне из цялото българско землище. Л. Милетич открива българкьойци много по-късно дори в Свищовско. Той свидетелства за запазен пълен инфинитив в говора на няколкото семейства там. Правим това отклонение, защото населението на село Узунджово, където откриваме употреба на форми на пълен инфинитив, в недалечното минало е било съставено в известна степен от преселници от Беломорска и Одринска Тракия, които са носители на говори, съхраняващи в себе си много старобългарски черти. Този факт може да обясни донякъде защо в местния не толкова архаичен говор откриваме една толкова старинна черта. Между другото, както етнографските характеристики

на селото, така и лингвистичните особености на говора, който звучи в Узунджово, а и в околните села, заслужават специално внимание. Едно задълбочено изследване в двете посоки би отговорило на много въпроси, свързани със събитията, които са се случвали в Северна, Източна (Одринска) и Западна (Беломорска) Тракия.

В заключение ще кажем, че процесите в развитието на стария инфинитив са резултат от тенденции, характерни за голяма част от индоевропейските езици, а не само за балканските. Оттук можем да допуснем, че развойните процеси в структурата, значението и употребата на старите инфинитивни форми е по-скоро индоевропеизъм, който намира развитие в един забележителен балканизъм, а именно надделяване на подчинителните *да*-конструкции и настъпване на сходни последствия от това в темпорално-модалните системи на всички балкански езици. Колкото и динамичен да е този процес на изместване на инфинитива, виждаме, че той все още не е приключил напълно, което се изразява и от наличието на широка употреба на съкратени инфинитивни форми, и от остатъци от пълен инфинитив в някои от българските диалекти.

Литература

- Асенова 1989/2002: Асенова, П. Балканско езикознание. Велико Търново: Фабер, 2002. [Asenova, P. Balkansko ezikoznanie. Veliko Tarnovo: Faber, 2002.]
- Иванов 1899: Иванов, М. Етимологичната синтаксна замяна на старото неопределено наклонение на днешния български език. – В: Училищен преглед, IV, 1899, 317 – 320. [Ivanov, M. Etimologichnata sintaksna zamyana na staroto neopredeleno naklonenie na dneshniya balgarski ezik. – V: Uchilishten pregled, IV, 1899, 317 – 320.]
- Милетич 1903: Miletič, Lj. Das Ostbulgarische. Mit einer Karte. Wien, 1903.
- Милетич 1934: Милетич, Л. Към историята на инфинитив в българския език. – В: Македонски преглед, IX, кн. 2, София, 1934, 1 – 8. [Miletich, L. Kam istoriyata na infinitiv v balgarskiya ezik. – V: Makedonski pregled, IX, kn. 2, Sofiya, 1934, 1 – 8.]
- Мирчев 1937: Мирчев, К. Към историята на инфинитивната форма в българския език. – В: Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет. Кн. XXXIII. 12. София: Придворна печатница, 1937, 3 – 34. [Mirchev, K. Kam istoriyata na infinitivnata forma v balgarskiya ezik. – V: Godishnik na Sofiyskiya universitet. Istoriko-filologicheski fakultet. Kn. XXXIII. 12. Sofiya: Pridvorna pechatnitsa, 1937, 3 – 34.]
- Младенов 1929/1979: Младенов, Ст. История на българския език. София: Издателство на БАН. [Mladenov, St. Istoriya na balgarskiya ezik. Sofiya: Izdatelstvo na BAN.]
- Неделчев 1993: Неделчев, Н. П. Съкратени инфинитивни форми в говора на с. Вишòвград, Павликенско. – В: Език и литература, 1, 1993, 47 – 50.

- [Nedelchev, N. P. Sakrateni infinitivni formi v govora na s. Vishòvgrad, Pavlikensko. – V: Ezik i literatura, 1, 1993, 47 – 50.]
- Пашов 1983: Пашов, П. За остатъците от инфинитив в съвременния български книжовен език. – В: Език и литература, 1, 1983, 54 – 60. [Pashov, P. Za ostatatsite ot infinitiv v savremenniya balgarski knizhoven ezik. – V: Ezik i literatura, 1, 1983, 54 – 60.]
- Стойков 1962/1993: Стойков, Ст. Българска диалектология. III изд. София: БАН. [Stoykov, St. Balgarska dialektologiya. III izd. Sofiya: BAN.]
- Харалампиев 2001: Харалампиев, Ив. Историческа граматика на българския език. Велико Търново: Фабер, 2001. [Haralampiev, Iv. Istoricheska gramatika na balgarskiya ezik. Veliko Tarnovo: Faber, 2001.]